

УДК 39(=161.2):811.161.2'28:001(091)

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2026.02.038>

БІДНОШИЯ ЮРІЙ

науковий співробітник відділу етнології Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1368-7297>

BIDNOSHUYA YURIJ

a research fellow at the Ethnology Department of the State Scientific Center for Protection of Cultural Heritage from Technogenic Disasters (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1368-7297>

Бібліографічний опис:

Бідношия, Ю. (2026) Українська обрядова культура в студіях польських дослідників: «Купайло» Юзефи Мошинської (1881). *Народна творчість та етнологія*, 2 (410), 38–54.

Bidnoshuya, Yu. (2026) Ukrainian Ritual Culture in the Studies of Polish Researchers: “Kupajlo” by Józefa Moszyńska (1881). *Folk Art and Ethnology*, 2 (410), 38–54.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2026. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

УКРАЇНСЬКА ОБРЯДОВА КУЛЬТУРА В СТУДІЯХ ПОЛЬСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ: «КУПАЙЛО» ЮЗЕФИ МОШИНСЬКОЇ (1881)

Анотація / Abstract

У науковому просторі другої половини XIX ст., позначеному інтенсивним зацікавленням народною культурою, особливе місце посідає постать Юзефи Мошинської (1820–1897). Її діяльність розглядається в контексті плеяди польських дослідників, які зробили вагомий внесок у фіксацію та вивчення української духовної спадщини. Основна увага у статті зосереджена на аналізі етнографічних збірників Ю. Мошинської, опублікованих у краківському часописі «*Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*» («Зібрання відомостей до антропології краю»). Ці праці, що містять детальні описи весільної та купальської обрядовості, народних ігор, а також записи казок і загадок, походять із теренів Південної Київщини. Автор статті актуалізує маловідомі біографічні відомості про дослідницю, розкриваючи передумови її наукового інтересу до українського фольклору. Особливу цінність становить локалізація населених пунктів в околицях Білої Церкви, де Ю. Мошинська проводила свої польові дослідження. Підкреслюється, що її записи вирізняються високим рівнем точності та автентичності, що дозволяє реконструювати архаїчні пласти обрядової культури регіону. Окремий акцент зроблено на лінгвістичному аспекті матеріалів. Проаналізовано діалектні особливості зафіксованих текстів, у яких чітко простежуються впливи волинсько-подільських та поліських діалектних масивів на тлі середньонадніпрянських говірок. Це робить доробок Мошинської надійним джерелом не лише для етнографів, а й для діалектологів. У висновках наголошується на необхідності актуалізації та інтеграції спадщини Юзефи Мошинської в сучасний український науковий дискурс. Це передбачає не лише створення академічних українськомовних версій її матеріалів, а і їхнє критичне переосмислення з позицій сучасної фольклористики. Матеріали

дослідниці залишаються фундаментальним джерелом для вивчення культурного ландшафту України XIX ст. та потребують подальшої популяризації.

Ключові слова: Юзефа Мошинська, етнографія Київщини, купальська обрядовість, фольклор, середньонадніпрянські говірки.

The figure of Józefa Moszyńska (1820–1897) occupies a special place in the scientific space of the second half of the 19th century, marked by an intense interest in folk culture. Her activities are examined within the context of a cohort of Polish researchers who made significant contributions to the recording and study of Ukrainian spiritual heritage. The article is focused primarily on the analysis of J. Moszyńska's ethnographic collections published in the Kraków journal "Zbiór wiadomości do antropologii krajowej" ("Collected Information for the Anthropology of the Region"). These works, containing detailed descriptions of wedding and Kupajlo rituals, folk games, as well as records of fairy tales and riddles, are originated from the southern Kyiv region. The author of the article brings to light little-known biographical facts about the researcher, revealing the prerequisites for her scientific interest in Ukrainian folklore. The localization of settlements in the vicinity of Bila Tserkva, where Moszyńska has conducted her field research, is of a particular value. It is emphasized that her records are distinguished by a high level of accuracy and authenticity, allowing the reconstruction of archaic layers of the region's ritual culture. A special emphasis is placed on the linguistic aspect of the materials. The dialectal features of the recorded texts are analyzed. The influence of Volhynian-Podillian and Polissia dialect groups against the background of Middle Dnipro dialects is shown clearly in them. This makes Moszyńska's heritage to be a reliable source for ethnographers as well as also for dialectologists. It is emphasized in the conclusion on the necessity of updating and integrating Józefa Moszyńska's heritage into modern Ukrainian scientific discourse. This involves not only the creation of academic Ukrainian-language versions of her materials but also their critical re-evaluation from the perspective of contemporary folkloristics. The researcher's materials remain a fundamental source for studying the cultural landscape of the 19th-century Ukraine and require further promotion.

Keywords: Józefa Moszyńska, ethnography of the Kyiv region, Kupajlo rituals, folklore, Middle Dnipro dialects.

Вступ. У другій половині XIX ст. значний внесок у вітчизняну етнографічну науку зробили польські дослідники, переважно уродженці України: Оскар Кольберг (1814–1890), Едвард Руліківський (1825–1900), Ізидор Коперницький (1825–1891), Софія Рокосовська (1856 –?) та ін. Помітною постаттю в цьому колі є Юзефа Мошинська (1820–1897), чії праці містять надійні відомості про духовну культуру мешканців Київщини. Її науковий доробок потребує актуалізації та інтеграції в сучасний дослідницький контекст, що передбачає створення україномовних версій її матеріалів, цінних з погляду етнографії, фольклористики та діалектології.

Виклад основного матеріалу. Біографічні дані. Майбутня дослідниця української духовної культури Київщини Юзефа Мошинська (Józefa Maria Moszyńska herbu Nałęcz) народилася в Бершаді 18 вересня 1820 року в родині графа Пйотра Мошинського (1800–1879). У 1826 році її батька заарештували за участь у польському Патріотичному товаристві та контакти з декабристами, позбавили титулу, оголосили

«цивільно померлим» і заслали до Сибіру. Малолітня Юзефа, його єдина на той час дочка і спадкоємиця, стала «кресовою мільйонеркою», власницею маєтків на Волині та Поділлі. Її мати, графиня Йоанна (1802–1852), отримала імператорський дозвіл їхати до чоловіка на заслання до Тобольська, натомість 1832 року написала листа про розлучення й вийшла заміж за російського офіцера. Ця історія набула скандального розголосу в тогочасному польському дворянському середовищі. Дослідник Пйотр Білінський пише: «Після публічного розголосу їхніх стосунків Йоанна та Станіслав зіткнулися з таким сильним "остракізмом з боку сусідів", що були змушені покинути Дольськ і переїхати до Бершаді на Поділлі. <...> На основі спогадів Юзефи Шембек (у дівочтві Мошинської) Ярослав Івашкевич написав оповідання "Nos szerwcowo" ("Червнева ніч")¹, яке Анджей Вайда представив на сцені Театру Телебачення» [26, s. 228]. Ця родинна трагедія мала значний вплив на виховання Юзефи та формування її особистості [35].

На схилі віку Юзефа надиктувала спогади своїй сестрі по батькові Зофії Целецькій,

молодшій від неї на 22 роки – машинописна копія трьох зошитів зберігається нині у відділі рукописів Національної бібліотеки у Варшаві (Biblioteka Narodowa); твір має статус суспільного надбання [27]. У тексті двічі згадано роман Генрика Сенкевича «Потоп» [27, s. 98, 136], який надруковано 1886 року. Отже, ці недатовані спогади не могли з'явитися раніше (можливо, мемуаристка саме тоді читала цю літературну новинку). Спогади, присвячені дитинству та юності, закінчуються 1841 роком. У них Юзефа критично описує аристократичне середовище, наводить численні приклади егоїстичної та аморальної поведінки, «розбещених пристрастей», а про виховання дітей в аристократичних родинах розповідає так: «Коли статки батьків дозволяли їм не обмежувати себе у витратах, і коли вони могли оточити дитину гувернанткою-полькою та іноземкою, вчителем музики та танців, лікарем, бонною, покоївкою та гардеробницею, надати у користування дитині кілька великих, зручних, світлих і теплих кімнат, вони не уявляли, що від них цій дитині може належати щось більше <...> для виховання хробачка, який заледве піднявся від землі, часом тримали двір з 5–6, а іноді й 8 осіб» [27, s. 17]. Багато місця у спогадах приділено її гувернантці Весоловській, яка втерлася в довіру до матері Юзефи, а із самою вихованкою поводитися жорстоко і вкрай зневажливо. «Мама забирала руку від мого поцілунку, кажучи, що я на це не заслуговую, і протягом усього часу нашого спільного життя між нами не було близьких стосунків. <...> Весоловська запобігала скаргам, які у відчаї могли б у мене вирватися, запевняючи, що так зі мною поводяться за чітким бажанням моєї Матері, бо вона мене ненавидить – і мусить ненавидіти, як і всі, хто знає, наскільки нищий та огидний у мене характер» [27, s. 22]. Навіть написання листів батькові в сибірське заслання дорослі перетворили на муку для дитини: «Часто зрештою, розірвавши мою чернетку і з десятків копій, лист просто диктували,

а я виводила літери в заціпенінні, – думаючи не про Батька-вигнанця, для якого кожне слово від мене було краплею води в пустелі, а про те, що коли закінчу, то на якийсь час матиму спокій» [27, s. 29]. На вимогу батька її передали на виховання в родину Людвіка Собанського, який перебував на засланні в тій самій справі. «Тато бажає, аби я познайомилася з доньками його найкращого друга, просить, щоб мене довірили Пані Ружі, у якої я залишуся на довгий час. <...> Від цієї миті на довгі роки припинилися стосунки між мною та моєю Матір'ю; я писала до неї, але вона до мене ніколи, що мене мучило і боліло» [27, s. 35]. Юзефа пише, що Станіслав Юр'євич, новий чоловік її матері, міг планувати її викрадення або отруєння, щоб заволодіти величезним спадком: «Юр'євич ні перед чим би не зупинився, аби прибрати зі свого життя ту доньку, яка мала вступити у володіння половиною маєтку, котрий він волів би сконцентрувати у власних руках» [27, s. 49]. Коли батькові в 1834 році дозволили виїхати із Сибіру до Чернігова, а Юзефа змогла нарешті переїхати до нього, теж виникли проблеми з порозумінням: «Якби він мав сина, а не доньку, він би, можливо, пристрасно стежив, формував, утаємничував в історію своєї душі цей матеріал для майбутнього громадянина Вітчизни; радів би всьому, що давало б йому надію на те, що він передасть йому свою мету, свою діяльність, переконання та почуття. Натомість що може відбуватися в серці, в голові 14-річної дівчинки – він не знав, дізнатися не вмів, не прагнув, це його зовсім не обходило...» [27, s. 40]. Дещо іронічно Юзефа згадує батькові педагогічні методи: «Про жінку він мав лише кілька шаблонних визначень, на нещастя, підтверджених сумним досвідом: що це істота слабка, мінлива, екзальтована в почуттях, а розумом ніколи не зрівняється з чоловіком. І як умів, бідака, намагався зарадити органічному каліцтву жіночої природи. <...> Оскільки також було сказано, що кожній доньці, вихованій без матері, загро-

жують численні небезпеки, то в побоюванні цих небезпек, аби мене проти них озброїти, він у мої 16 років прочитав мені без жодних винятків “*Les liaisons dangereuses*” (“Небезпечні зв’язки”)» [27, s. 41]. Утім, вона з вдячністю та ніжністю згадує, як батько в Чернігові читав їй уголос світову класику: «Рукоділля завжди було моїм улюбленим заняттям, під час якого Тато читав уголос. А він був до цього невтомний; розповідав, що на самоті в Петропавлівській фортеці, де його місяцями тримали в одиночній камері, аби не розучитися говорити й захиститися від власних думок, він сам собі читав уголос. <...> Тому можна було б сформулювати поважну бібліотеку з творів, які ми читали в Чернігові – увесь запас класиків усіх народів, починаючи від Ксенофонта, Гомера, Есхіла, Софокла...» [27, s. 87]. Спогади Юзефи розкривають глибину тогочасних соціально-станових та національних антагонізмів. Вони є вдалою ілюстрацією до дослідження французького історика Даніеля Бовуа «Трикутник Правобережжя: царат, шляхта і народ. 1793–1914 рр.» [6]. Наприклад, вона з дитинства запам’ятала розповіді про скупість магнатки графині Браницької, яка під час голоду не допомагала своїм кріпакам, а посилювала визиск: «При цій нагоді корчмар і якісь подорожні, що займали корчму разом із нами, з обуренням розповідали про скупість Гетьманової, про відмову в будь-якій допомозі своїм підданим, і навпаки – про утиски та визискування таких джерел доходу, які нікому й на думку не спали б. Саме тоді я почула про торгівлю у великих масштабах волоссям, яке обстригали в наречених у всіх маєтках Браницьких; про торгівлю яйцями, данина якими належала до панщинних обов’язків, але Гетьманова завела в себе звичай, що яйця, принесені сільськими бабами, висипали на дошку з вирізаними круглими отворами, і як десятину приймали лише ті яйця, які були настільки великими, що не пролітали крізь ці отвори. Все, що було меншим, розбивалося при падінні – це була кара для

тих, хто насмілювався з’явитися з дрібними яйцями!» [27, s. 68–69].

У 1842 році Юзефа Мошинська вийшла заміж за графа Юзефа Шембека (1818–1889); виховувала синів Зигмунта (1844–1907), Стефана (1848–?), Єжи (1851–1905) й Адама (1856–?). Жили між українськими маєтками, Варшавою, європейськими курортами, Парижем та Петербургом... Чоловік поступово розтратив мільйонні статки, а тому Юзефа доживала у відносно скромних, як на колишню магнатку, умовах. У дослідженні «*Listy z Kresów. Opowieść o Józefie z Moszyńskich Szembekowej*» («Листи з Кресів. Розповідь про Юзефу Шембек з роду Мошинських», 2015) Магдалена Ястшембська так описує її останні роки: «Відвідувала родичів, багато читала, до пізньої старості любила вишивати, ткати на кроснах. <...> Мусила мати усвідомлення величезних втрат, того факту, що не вберегла землю, яку багато років тому отримала в посаг. Мільйонна спадкоємиця на схилі життя мусила не лише рахуватися з витратами, а й змиритися з фактом, що нащадкам після неї залишиться так мало. <...> Їй ставало дедалі важче подорожувати на своє улюблене Поділля» [28, s. 225–226]. Померла 20 травня 1897 року в Кракові в 76-річному віці. Похована в родинному склепі Мошинських на Раковицькому цвинтарі. Її епістолярну, мемуарну та поетичну спадщину частково опубліковано [27; 28].

Наукова діяльність. Для української науки й культури постать Юзефи Мошинської цікава тим, що вона вивчала й ретельно документувала обряди та фольклор українського населення Київщини. Під дівочим прізвиськом дослідниця друкувала зібрані матеріали в органі Антропологічної комісії Академії наук у Кракові «*Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*». Цей перший польський науковий етнографічний журнал виходив у 1877–1891 роках під редагуванням Ізидора Коперницького (1825–1891), уродженця Київської губернії [7, 109–116; 20; 22; 37]. «Видатний лікар і антрополог не міг щохвилини не торкати-

ся у своїх дослідженнях етнографії; <...> він із захопленням збирав перекази, пісні, словники та народні типи. Чудовий “Zbiór wiadomości do antropologii krajowej”, створений та ведений ним, назавжди залишиться величним пам’ятником працьовитості Коперницького в цьому напрямку; п’ятнадцять чималих його томів він видав протягом чотирнадцяти років (1877–1891), упорядковуючи їх власноруч і опрацьовуючи надіслані матеріали, корегуючи, листуючись зі співробітниками й пишучи численні власні дослідження та замітки...», – писав Ян Карлович [29, s. 1003]. За оцінкою М. Сумцова, Ізидор Коперницький «взагалі був прихильний до українців і українознавства» [18, с. 31].

Біографічних свідчень про наукову роботу Ю. Мошинської обмаль. Відомий польський етнолог Леонард Пелка пише, що «Юзефа Мошинська (1820–1897), власниця земельних маєтків на Волині та Поділлі, авторка кількох праць, присвячених околицям Білої Церкви», належала до «тогочасного широкого кола так званих етнографів-аматорів» [33, s. 22]. Як видно з біографічної книги про Ю. Мошинську, її молодші сестри по батькові збирали український пісенний фольклор: «Під час перебування в Усті [у маєтку Юзефи, нині Гайсинського р-ну. – Ю. Б.] в 1862 році Зофія записала українські пісні, які співали місцеві дівчата, що “сходилися <...> до кімнати в маєтку <...> і там за зачиненими дверима свої улюблені пісні співали й повторювали”, – писав Генрик Шопович, піаніст і композитор, якому Зофія пізніше вручила зошит із нотами та текстами. Вона захоплювалася народною музикою і в наступні роки разом із сестрою Марією збирала українські думки для фортепіано, а нотний зошит, який потім з’явився, був наслідком візитів до Юзефи в Устя в 1863–1870 роках» [28, s. 191–192]. Г. Шопович пізніше передав рукопис Зофії Оскару Кольбергу, який використав пісні у своєму дослідженні про Поділля.

Можна припустити, що записи на Білоцерківщині графиня Юзефа Мошинська-

Шембек робила, гостюючи в магнатів Браницьких, з якими, як видно з її спогадів, дружила з раннього дитинства: «Якось у пані Браницької в Любомлі її донька Ліза, згодом дружина Зигмунта Красінського, сказала мені, що вони готують придане для ляльки Мусі...» [27, s. 23]. А ось як Юзефа описує візит приблизно 1834 року до старої графині Браницької в Білу Церкву: «Я, звісно, з нею проводила мало часу, маючи для ігор Владзя і Касю Браницьких, яких із їхньою матір’ю застала в бабусі, а знала добре з Любомля. Ми тікали до саду, де Владзьо винайшов чудову забаву, якій ми віддавалися з великою радістю та завзяттям. Серед дерев стояла статуя Потьомкіна, у якого Владислав і Константи стріляли з лука, намагаючись відбити йому носа – ми ж із Касею їм допомагали, кидаючи каміння...» [27, s. 65]. Зрештою, у 1839 році Браницькі навіть сватали Юзефу: «Якось з’явився пан Владислав Браницький із попереднім кроком до Тата щодо влаштування шлюбу між мною та одним із його синів. Тато сприйняв це по-своєму, відповівши, що доньки на продаж не має, до 20 років заміж мене не видасть...» [27, s. 109]. Тісні дружні зв’язки Ю. Мошинської з родиною Браницьких, зафіксовані в її спогадах, дають підстави вважати, що збір етнографічного матеріалу міг відбуватися безпосередньо в резиденціях магнатів, куди для виконання фольклору, розповідей про обряди (чи навіть їх демонстрації) запрошували мешканців різних сіл.

Загальний обсяг трьох публікацій Ю. Мошинської 1878–1885 років у виданні «Zbiór wiadomości do antropologii krajowej» – 204 сторінки. Як було прийнято в цьому журналі, авторський текст вона подавала польською мовою, а українські фольклорні тексти – польською латиницею; точність записів свідчить про вільне володіння українською мовою. Її публікація «Zwyczaje, obrzędy i pieśni weselne ludu Ukraińskiego z okolic Białejcerkwi» («Весільні звичаї, обряди й пісні українського люду з околиць Білої Церкви», 1878) містить детальний опис

обряду, ілюстрований 60 текстами весільних пісень [30]. У передмові до збірника авторка пише: «Поданий тут опис весільних обрядів ґрунтується на відомостях, що походять із Синяви та багатьох навколишніх сіл; вони взяті з найнадійніших джерел і вірно записані з уст сільських жінок, які докладно знають свої весільні обряди. Головні відомості надали мені: Марта Більченкова, Софія Буренкова із села Синяви та Одарка Босенкова з Рокитної. Інші походять із сіл Чернин, Плоска, Ясенівка, Рожки, Ставище та ін. у Таращанському повіті» [30, s. 183]. Як видно з тексту, Ю. Мошинська працювала безпосередньо з носіями традицій – сільськими жінками. Вона сумлінно ставилася до джерел, зазначаючи конкретні села та імена інформаторів, що для етнографії ХІХ ст. було рідкістю. У праці «*Kupajło, tudzież zabawy doroczne i inne z dodatkiem niektórych obrzędów weselnych ludu ukraińskiego z okolic Białej Cerkwi*» («Купайло, а також щорічні та інші забави з доданням деяких весільних обрядів українського люду з околиць Білої Церкви», 1881) дослідниця подала записи купальських ігор та пісень із 17 населених пунктів, звичаїв та обрядів річного календарного циклу, весняних та літніх розваг молоді, а також доповнення до весільного обряду [31]. Публікація «*Bajki i zagadki ludu ukraińskiego*» («Казки й загадки українського люду», 1885) містить 36 казок та 156 загадок з відгадками. Мошинська пише: «За винятком однієї казки (№ 16), розказаної селянином із села Черепин Таращанського повіту і записаної іншою особою, – усі інші я записала власноруч із вуст сільських жінок. Більшу частину казок мені розповідала Галка Царенкова, літня жінка із села Насташка Таращанського повіту, відома на всю околицю казкарка, вельми затребувана взимку на всіх вечорницях. Кілька казок (№ 4 та 11) я записала від жінки із села Тхорівка Сквирського повіту; решту ж отримала від 70-річної Марти Бубенчихи з села Черкас неподалік Озерної Васильківського повіту» [32, s. 160].

Праці Юзефи Мошинської отримали високу оцінку українських етнографів і діалектологів. У 1894 році Микола Сумцов у рецензії на збірки казок О. Кольберга та Ю. Мошинської зазначав: «Обидва ці збірники заслуговують на серйозну увагу та вивчення поряд зі збірниками Афанасьєва, Чубинського та інших видатних етнографів-збирачів; тим паче, що невеликий збірник пані Мошинської, як на підбір, укладений із казок, надзвичайно цінних в історико-літературному відношенні» [19, с. 97]. Через три роки М. Сумцов у праці «*Современная малорусская этнография*» (1897) дав детальний опис збірників Ю. Мошинської; зокрема він писав: «Серед досить численних польських етнографічних збірок, укладених жінками, праці пані Мошинської вирізняються значним обсягом, точністю записів і, що для нас становить особливий інтерес, цілком присвячені корінному українському населенню Білоцерківського, Таращанського та Васильківського повітів Київської губернії» [20, с. 63].

У 1913 році укладач першої діалектної хрестоматії української мови Микола Дурново (приват-доцент Харківського університету) передрукував у ній казку зі збірника Ю. Мошинської – цей текст представляє один із 44 зразків з усього обширу української мови і єдиний із Київської губернії [11, с. 12–14]; причому М. Дурново пояснював у передмові: «Я обирав такі записи, які здавалися кращими або більш характерними» [11, с. III–IV], що додатково свідчить про високу якість запису Ю. Мошинської.

У монографії «Україна в дослідженнях польських етнографів ХІХ століття» (1976) Зоряна Болтарович відносить збірку казок і загадок Ю. Мошинської до «кращих видань української народної прози» [7, с. 128].

Дослідження купальської обрядовості. В українській гуманітаристиці є чимало праць, присвячених генезі, функціям та структурним компонентам купальського свята, зокрема локальним варіантам купальської обрядовості, основним закономір-

ностям святкування дня літнього сонцестояння в Україні в контексті обрядовості слов'янського світу (див. бібліографію в [8; 10; 14]).

У доробку Ю. Мошинської дослідження купальських обрядів займає особливе місце. М. Сумцов зазначав у 1897 році: «Представлений пані Мошинською опис купальських обрядів і пісень є найбільш докладним і ґрунтовним з усіх існуючих нині описів такого роду. Тут наведено 17 описів, записаних у 17 селах Білоцерківського повіту, з точною передачею купальських пісень, деякі з яких вирізняються давниною та поетичною цінністю, наприклад – варіанти відомої пісні “Ой тихо, тихо Дунай воду несе”. Купальські обряди та пісні становлять першу, найбільш змістовну главу у збірнику пані Мошинської» [20, с. 63].

Вибір об'єкта дослідження можна пов'язати з ідеями редактора видання «*Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*» І. Коперницького, з яким авторка, очевидно, була знайома (у першій збірці до тексту Ю. Мошинської додано розлогий, на 382 слова, опис «поганого весілля» – можна припустити, що таке цінне доповнення належало самому редакторові [30, с. 203–204]). І. Коперницький писав у листі до Я. Карловича: «Як шкода, що у нас кожен, беручись до фольклористичних студій, тримається одвічного шляху Ходаковського й починає зі збирання пісень та прислів'їв. Через це ми маємо надмір пісень, який неможливо опрацювати, натомість відчувається великий брак іншого матеріалу: про обряди, звичаї, вірування, які гинуть у забутті, так само як і чарівні казки, місцеві перекази тощо» [29, с. 1023].

Цінність опису купальських обрядів Ю. Мошинською полягає ще й у тому, що дослідниця збрала їх на компактній території та в період поступового занепаду (а часто й заборони) цієї багатовікової традиції («Поруч із деревцем або навколо нього розкладають вогонь. Раніше це було обов'язковим, але сьогодні вже не всюди це

роблять» – Ставище [31, с. 24–25]; «Інші всілякі обряди Купайла, з деревцем і стрибанням через вогнище, яких колись тут дуже пишно і суворо дотримувалися, нині заборонені» – Біла Церква [31, с. 30]; пор. запис Хрисанфа Ящуржинського 1890 року з Уманського повіту: «Вогнищ уже не запалюють, тому що, як висловлюються дівчата, ходить соцький, “розганяє і б'є кием” тих, хто зібрався на купайлицю. Духовна влада також забороняє купальські хороводи, тому що вони біса веселять» [24, с. 327]).

За словами З. Болтарович, друга збірка Ю. Мошинської «містила дуже детальний та ґрунтовний опис давнього свята Івана Купайла» [7, с. 128]. Юрій Климець, автор монографії «Купальська обрядовість на Україні» (1990), зазначає: «Про святкування Купала на Київщині (без більш конкретного територіального означення) за часів Богдана Хмельницького, тобто в XVII ст., ми дізнаємося з “Истории Малой России”. Її автор Д. Бантиш-Каменський повідомляє, що головними компонентами свята були вінкоплетини, розпалювання ритуального вогню і перестрибування через нього, хороводи навколо вогню зі співом “нескромних пісень” в честь Купала, колективна купіль молоді. Характерно, що навіть більш ніж через два століття ці формотворчі елементи свята не зазнали змін. У цьому переконують записи Юзефи Мошинської, яка в 80-х роках минулого століття [XIX ст. – Ю. Б.] зафіксувала особливості проведення купальського свята в сімнадцяти обстежених нею селах неподалік від Білої Церкви. Щоправда, описи Ю. Мошинської містять інформацію про прикрашене деревце або розлогу гілку (“купайлицю”, “купайлу”) – один із головних атрибутів свята Купала в деяких селах Білоцерківщини, про що не згадував Д. Бантиш-Каменський» [15, с. 13].

Юзефа Мошинська залишила цінні етнографічні замальовки побуту, які дозволяють нам сьогодні візуалізувати тогочасну епоху. Зокрема, описуючи святкування в с. Журавлице, дослідниця звертає увагу

на архаїчні елементи вбрання та особливі техніки зачісок, що на той момент уже починали зникати з ужитку: «Попри святковий вечір, дівчата на Купайла з'являлися не в спідницях, а в кольорових плахтах із синьою запаскою замість теперішнього фартуха; причому лише великий шмат сорочки з власноруч вишитою “мережкою” (прорізним візерунком) виглядав з-під запаски і був головною окрасою вбрання, а на це була накинута біла свита, також домашньої роботи. Загалом, раніше майже не використовували інших виробів, крім власноруч виготовлених, а кожну новаторку, одягнену інакше, навіть висміювали. Дівчата зачісували волосся у “зв'язки” або “складки” – тобто міцно зв'язували його на маківці й ділили на дві коси, туго сплетені у шість пасом, які обкручували навколо голови, чого сьогодні вже майже не роблять» [31 s. 38–39]. Звертає на себе увагу суворий етикет сільської громади, де мала значення кожна деталь одягу, а відхід від традиції міг стати приводом для кпинів щодо «новаторки» (саме так в оригінальному тексті дослідниці – «a nawet wyśmiewano każdą nowatorkę»).

Ю. Мошинська була дуже спостережлива, мала неабиякий літературний хист. Опис народних обрядів вона перетворювала на яскраві картини: «У селі *Острійках* <з розповіді старої жінки з цього села>. “Купайла” тут святкували інакше, ніж скрізь: деревце тут зовсім не використовували, натомість вогнище, розкладене завжди над водою, було основою і мало назву “Купайло”. Спершу дівчата, роздягнувшись догола, лише з обов'язковими вінками на головах, одна за одною стрибали через вогнище у воду, прямуючи слідом за провідницею, обраною ними для цієї та всіх інших забав. Перестрибуючи через вогонь, вони намагалися підкинути ногою палаючі головні якомога вище, що було для них найбільшою втіхою і тріумфом. Усе це – стрибки через полум'я та купання – відбувалося з такою швидкістю і шаленим піднесенням, що серед нічних тіней, як розповідала старенька, аж страшно було дивитися. Хлопці

тим часом чекали осторонь, не беручи участі, а лише з цікавістю спостерігаючи. Після останнього стрибка дівчат хлопці робили те саме. Слідом за найстаршим ватажком попереду, за віком, кожен, аж до наймолодшого, мусив тричі перескочити через вогонь і зануритися в купіль, після чого блисквично одягалися, щоб якнайшвидше сісти в коло своїх подруг, які вже зібралися біля вогнища. Потім, після короткого відпочинку, всі дівчата бігли разом пускати вінки; всі одночасно знімали їх з голів і кидали у воду, співаючи таку дуже давню пісню:

Ой тихо, тихо
 Дунай воду несé,
 А ще тихіше дівка косу чеше,
 Що начеше, то і на Дунай несé,
 Пливі, косо, під темний луг просто.
 Завдай тугу
 Темньому лугу.
 Не знає спину,
 Вдовиному сину,
 Що звів з умá молодú дівчину.
 Із умá звівши,
 На коника сівши.
 Тепер же ти ні дівка, ні жінка,
 А мені пахне одеська мандрівка.
 Мені, молодому, та пришиють квітку,
 А тобі, погана, надінуть намітку.
 Ой мені музики заграють,
 А тобі, погана, баби заспівають. <...>

Розходилися пізно, але не на сході сонця, як це тепер іноді буває. Наступного дня (на Івана) найстарша з дівчат намагалася встати раніше за всіх і потайки бігла сама шукати вінки. Збиткуючись над подругами, вона витягала всі їхні вінки з води, а ті, після марних пошуків, ішли до неї забирати своє. Вона їм аж тоді сповіщає, що пізнала таємниці їхнього майбутнього, тобто розповідає їм детально де, у якій стороні, чий вінок зловила, а отже – куди їх доля кине. Такий вінок зберігали з великою шанною аж до заміжжя й навіть довго після того. Старенька оповідачка досі має свій засохлий вінок із Купайла, збережений у скрині. Навіть за гріх вважа-

лося недбале ставлення до такого пам'ятного вінка» [31 с. 36–38].

Коментований список населених пунктів. Представляю коментований список населених пунктів, від мешканців яких Ю. Мошинська записувала купальські обряди [31]: місто Біла Церква, містечко Ставище та 15 сіл колишньої Київської губернії (нині с. Стебне належить до Черкаської обл.). Усі названі населені пункти в 1870–1880-х роках входили до володінь Браницьких, включно з Білою Церквою – головною резиденцією роду. Більшість із них були частиною Білоцерківського маєтку, однієї з найбільших приватних латифундій російської імперії наприкінці XIX ст. Подаю в такій послідовності: оригінальний запис назв польською мовою з праці Ю. Мошинської 1881 року, сучасні назви, адміністративна належність та географічні координати, а також релевантна інформація з тогочасних енциклопедичних видань («Сказания о населенных местностях Киевской губернии» Лаврентія Похилевича, 1864 р., та «*Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*», 1880–1902 pp.).

У двох випадках (сс. Острійки та Тулинці) додаю сучасну інформацію про дерев'яні храми, що вціліли із часів Ю. Мошинської.

1. W okolicach Stawiszcz (s. 24–30). Сучасне смт Ставище, Білоцерківський район, Київська область, 49°23'29" пн. ш. 30°11'30" сх. д. Похилевич (1864): «Містечко Ставища, Таращанській уїздъ»; 3977 православних, 119 католиків, 1709 євреїв [15, с. 433–436]. **2. W Białej Cerkwi** (s. 30). Сучасне м. Біла Церква, Київська область. Похилевич (1864): «Бѣлая-церковь, Васильковській уїздъ» [15, с. 489–502]. *Słownik geograficzny* (1880): «Налічує 18 697 мешканців, зокрема: 8461 православний; 412 католиків, 16 старовірів, 9808 іудеїв. Має 3 церкви, 1 костел, 2 синагоги, гімназію, просторі муровані крамниці, фабрики сільськогосподарського знаряддя» [36, t. 1, s. 174]. **3. W Hluzkach** (s. 30–32). Сучасне с. Глушки, Білоцерківська громада, Білоцерківський район, Київська область,

49°53'3" пн. ш. 30°13'25" сх. д. Похилевич (1864): «с. Глушки, Васильковській уїздъ»; 291 мешканець [15, с. 519]. **4. We wsi Truszkach** (s. 32). Сучасне с. Трушки, Фурсівська громада, Білоцерківський район, Київська область, 49°45'16" пн. ш. 29°56'34" сх. д. Похилевич (1864): «с. Трушки, Васильковській уїздъ»; 2111 православних, 15 католиків, 16 євреїв [15, с. 514]. **5. We wsi Puhaczowce** (s. 32–33). Сучасне с. Пугачівка, Рокитнянська громада, Білоцерківський район, Київська область, 49°43'1" пн. ш. 30°19'6" сх. д. Похилевич (1864): «с. Пугачовка, Васильковській уїздъ»; 526 мешканців [15, с. 318]. **6. We wsi Bakalach** (s. 33–34). Сучасне с. Бакали, Маловільшанська громада, Білоцерківський район, Київська область, 49°42'14" пн. ш. 30°02'53" сх. д. Похилевич (1864): «с. Бакалы, Васильковській уїздъ»; 276 мешканців [15, с. 516]. **7. We wsi Piszczykach** (s. 34–35). Сучасне с. Пищики, Фурсівська громада, Білоцерківський район, Київська область, 49°49'05" пн. ш. 29°57'12" сх. д. Похилевич (1864): «с. Пищики, Васильковській уїздъ»; 1532 мешканці [15, с. 502–503]. **8. We wsi Korzowce** (s. 35–36). Сучасне с. Коржівка, Маловільшанська громада, Білоцерківський район, Київська область, 49°39'1" пн. ш. 30°5'7" сх. д. Похилевич (1864): «д. Коржевка, Васильковській уїздъ»; 309 мешканців [15, с. 516]. **9. We wsi Ostryjkach** (s. 36–38). Сучасне с. Острійки, Узинська громада, Білоцерківський район, Київська область, 49°48'45" пн. ш. 30°18'56" сх. д. Похилевич (1864): «с. Острійки, Васильковській уїздъ»; «Церква Покрови Пресвятої Богородиці існувала в Острійках ще в 1650 році, як видно з напису на одній церковній іконі»; 1013 мешканців [15, с. 528]. *Słownik geograficzny* (1886): «Нині належить до білоцерківського ключа графів Браницьких» [36, t. VII, s. 733]. Фахівці вважають Острійську церкву найдавнішою збереженою дерев'яною козацькою церквою в Україні, оскільки її збудовано й освячено 1606 року; з 1967 року вона є одним із головних експонатів у Музеї народної архітектури та побуту Нижньої

Наддніпрянщини (Переяслав), а з 2004 року ще й діючим православним храмом [1; 9, с. 75–77; 21]. **10. We wsi Pawełkach** (s. 38). Сучасне с. Павлівка, Узинська громада, Білоцерківський район, Київська область, 49°56'43" пн. ш. 30°21'42" сх. д. Похилевич (1864): «д. Павловка, Васильковській уїздъ»; 260 мешканців [15, с. 534]. **11. We wsi Żurawlicze** (s. 38–39). Сучасне с. Журавлиха, Ставищенська громада, Білоцерківський район, Київська область, 49°24'56" пн. ш. 30°20'29" сх. д. Похилевич (1864): «с. Журавлиха, Таращанській уїздъ»; «жителів обоєго пола 1176, между коими до 300 шляхты и 16 латинствующих» [15, с. 438]. Про «латинствующих», тобто українськомовних католиків, Л. Похилевич розповідає в описі с. Чупира: «Тепер тут жителів обох статей 1150. Більшу частину їх становить шляхта, а серед неї до 80 осіб обох статей тримаються ще латинства, хоча, як і скрізь у губернії, засвоїли звичаї та мову малоросіян. По-польськи вважають себе зобов'язаними розмовляти тільки з ксьондзами, які зберігають у нашому краї разом із деякими багатими поміщиками залишки польськості. Між собою шляхтичі польські говорять зазвичай по-малоросійськи» [15, с. 521]. **12. We wsi Krasiekach** (s. 39). Сучасне с. Красюки, Таращанська громада, Білоцерківський район, Київська область, 49°35'27" пн. ш. 30°19'15" сх. д. Похилевич (1864): «д. Красюки, Таращанській уїздъ»; 100 мешканців [15, с. 437]. **13. We wsi Czerkasach** (s. 39–40). Сучасне с. Черкас, Маловішанська громада, Білоцерківський район, Київська область, 49°41'37" пн. ш. 30°12'47" сх. д. Похилевич (1864): «с. Черкась, Васильковській уїздъ»; 1134 мешканці [15, с. 516–517]. **14. We wsi Sieniawie** (s. 40–41). Сучасне с. Синява, Рокитнянська громада, Білоцерківський район, Київська область, 49°39'24" пн. ш. 30°28'10" сх. д. Похилевич (1864): «с. Синява, Васильковській уїздъ»; 1845 православних, 33 католики [15, с. 522]. **15. We wsi Płoskiem** (s. 41). Сучасне с. Плоске, Таращанська громада, Білоцерківський

район, Київська область, 49°28'51" пн. ш. 30°17'56" сх. д. Похилевич (1864): «с. Плосское, Таращанській уїздъ»; «жителів обоєго пола 964, изъ коихъ большая половина шляхты и 33 латинствующих» [15, с. 437]. **16. We wsi Stebném, powiat Żwinogrodzki** (s. 41–42). Сучасне с. Стебне, Звенигородська громада, Звенигородський район, Черкаська область, 49°1'6" пн. ш. 30°58'7" сх. д. Похилевич (1864): «с. Стебное, Звенигородській уїздъ»; 1150 православних, 16 католиків, 64 євреї [15, с. 380–381]. **17. We wsi Tulińcach, niedaleko Kaniowa** (s. 42–43). Сучасне с. Тулинці, Миронівська громада, Обухівський район, Київська область, 49°49'17" пн. ш. 31°10'49" сх. д. Похилевич (1864): «с. Тулинцы, Каневській уїздъ» [15, с. 587]. *Słownik geograficzny* (1892): «Має церкву під назвою Різдва Пресвятої Діви Марії, зведену з дерева у 1740 р., описану у візитації канівського декана від 1746 р. та 1789 р. і наділену 38 десятинами землі. Католицька каплиця Ржищівської парафії» [36, t. XII, s. 614]. Церква Різдва Пресвятої Богородиці в с. Тулинці – православний храм у стилі козацького бароко XVIII ст. Унесена до переліку пам'яток містобудування та архітектури України (охоронний №935) [16], вона належить до найкращих зразків дерев'яного зодчества Правобережної України.

Мова фольклорних записів. Як уже зазначено, точні записи українських фольклорних текстів свідчать про те, що Ю. Мошинська вільно володіла українською мовою. Можливо, дослідниця знала тільки усну її форму, однак це дало змогу уникнути обтяження орфографічними умовностями. Її записи польською латиницею виконують роль спрощеної фонетичної транскрипції. Цінним є те, що в текстах поставлено наголоси (за винятком передостаннього складу, що є нормою для польської мови – такі слова залишено без наголошування згідно з польською традицією). Яскравим прикладом точності записів є фонетична варіативність, напр., *що / шо, щоб / шоб* (у прикладах спочатку подаю транслітерований текст укра-

їнською кирилицею, потім оригінальний запис Ю. Мошинської польською латиницею, указую сторінку збірника [31] і назву села): **Що** тобі нічка малá бувала / **szczo** (с. 29, Ставище); **Що** звів з умá молодú дівчину / **szczo** (с. 36, Острійки); **Шо** начеше, то і на Дуна́й несé, **Шо** розпустить, то і на Дуна́й пустить / **szo** (с. 37, Острійки); Ой **щоб** було виднёнько далеко / **szczob** (с. 29, Ставище); **Шоб** наші огіркú булу́ такі расни / **szob** (с. 25, Ставище); **Шоб** злий дух не водів / **szob** (с. 26, Ставище); **Шоб** не дїждала і до неділі / **szob** (с. 27, Ставище).

Загалом мова фольклорних текстів у записах Ю. Мошинської відповідає особливостям середньонадніпрянського говору, до якого належать говірки Білоцерківщини. Утім, цей регіон розташований поблизу умовної точки сходження всіх трьох українських нарч, що пояснює наявність у записах помітних впливів північного та південно-західного діалектних масивів (див.: Карта говорів української мови. Уклав І. Матвіяс [3, к. IX]). Крім того, відомо, що говірки на південь від Києва сформувалися на північній основі. Ю. Шевельов, зокрема, стверджував: «... північноукраїнська діалектна зона первісно була далеко більша порівняно з тим, якою вона є тепер. Північне підґрунтя цих “опівденених” говірок найочевидніше прозраджується тим, що наявні в них південні рефлексії *ě*, *e* та *o* (як правило, *i*) виступають у такій формі лише під наголосом, як і північноукраїнські дифтонги. Безперечно, вони з’явилися тут, заступивши собою ці дифтонги. На підставі цього доволі певного критерію можна стверджувати, що території навколо Ромна, Переяслава, Хвастова та Житомира первісно цілком належали до північного нарччя» [23, с. 964].

До фонетичних впливів південно-західних (волинсько-подільських) говірок можна віднести ствердіння [p'] (пор. [4, с. 209]): **Шоб** наші огіркú булу́ такі **расни** / **rasny** (с. 25, Ставище); **Крають** рушникú з **радніночки** / **radnynoczky** (с. 29, Ставище); **Ще** рушничків не **напрала** / **naprała** (с. 32, Трушки); **Нехай**

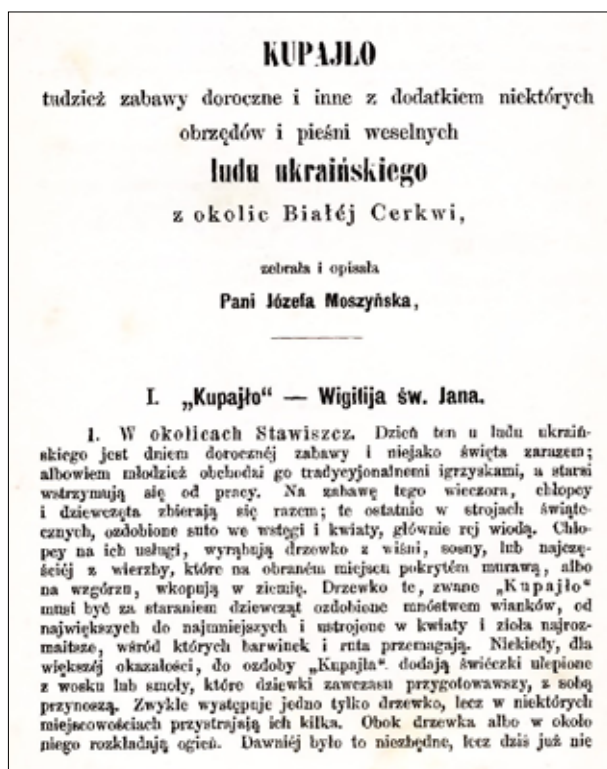
одну́ Мотру має / **Motru** (с. 33, Бакали); **Тромá** замками замикають / **tromá** (с. 42, Тулинці). Цікаво відзначити, що й нині через Білоцерківщину проходить розмежування [p] – [p'] (пор. АУМ, карта «Опозиція [p] – [p']» [3, к. 126]. На морфологічному рівні заслуговує на увагу фіксація форми вищого ступеня порівняння прислівника із суфіксом **-іщ-**, який характерний нині для волинсько-подільських говірок [12, с. 237]: Ой **тихо, тихо** Дуна́й воду несé, А ще **тихіще** дівка косу чеше / **tychiszczе** (с. 37, Острійки). Лексико-фонетичний вплив південно-західних говірок представлено лексемами **іден, ідна, хміти**: **Нехай ідну́** Ганну має / **jidnú** (с. 28, Ставище); **Ідén** Іванко не повстидався / **jidén** (с. 29, Ставище); Ой **Марино**, за кого б ти **хміла?** / **chtila** (с. 34, Бакали).

Північні (поліські) риси на фонетичному рівні представлені звукосполукою **кі** (що відповідає надніпрянській **ки**, пор. АУМ: карта «Сполучення [ги], [ки], [хи]» [3, к. 21]; карта «Сполучення [ки] (сокира)» [3, к. 22]): **Кідало** хлопця́ми, метало / **kidało** (с. 25, Ставище); У мене **діверки**, не **брáтики** / **diwerki, brátyki** (с. 27, Завадівка); **Такі ж** прийду́ на ўлицю́ / **taki** (с. 33, Пугачівка); Мені, дівко, музики заграють, А тобі **жі́нки** заспівують, Мені **дівкі** квіточку пришиють, А тобі баби очіпка надінуть / **žinki, diwki** (с. 37, Острійки); А мій **миленькій** уперед водить / **myleńkij** (с. 26, Ставище); Ой **роді́, роді́, зелененькій**, Ой **ході́, хлопче молоденькій** / **zeleneńkij, molodeńkij** (с. 36, Коржівка); Ой там стоїть явор **зелененькій**, Під явором коник **вороненькій**, На конику козак **молоденькій**, На козаку́ жупáн **синенькій** / **zeleneńkij, woroneńkij, molodeńkij, syneńkij** (с. 37, Острійки). Характерною морфологічною поліською рисою в текстах збірника є флексія **-и** в називному відмінку множини прикметників: **Шоб** наші огіркú булу́ такі **расни** / **rasny** (с. 25, Ставище); Та **дрібні** листи напишемо / **dribný** (с. 30, Глушки). Такі форми називного відмінка множини прикметників характерні для перехідних зон між поліськими та південно-східними гово-

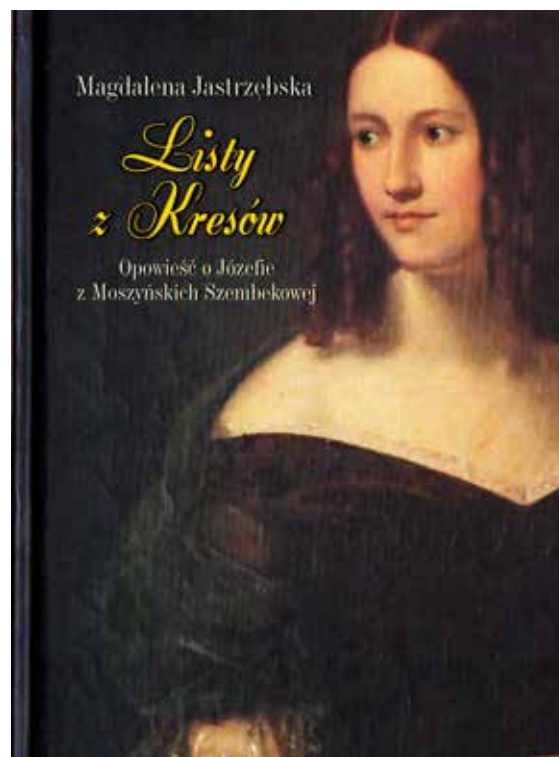

Іл. 1. Граф Пйотр Мошинський (1800–1879), батько Юзефи. Портрет роботи Яна Матейка, 1874 р.

Іл. 2. Ю. Мошинська-Шембек.
(За: <https://zbiory.mufo.krakow.pl/card/mhf-45714-f-1/>)

Іл. 3. Перша сторінка збірки Ю. Мошинської про Купайла (1881)

Іл. 4. Палітурка книги М. Ястшембської «Листи з Кресів. Розповідь про Юзефу Шембек з роду Мошинських» (2015).

Портрет 19-річної Юзефи
(За: Jastrzębska M. Listy z Kresów. Opowieść o Józefie z Moszyńskich Szembekowej. Łomianki : LTW, 2015)

Іл. 5. м. Біла Церква. Вид на костел і палац
Браницьких. Мал. Наполеона Орди (1870–1874)

Іл. 8. Церква в с. Тулинці Обухівського р-ну
Київської обл. Світлина А. Власенка
(сайт parafia.org.ua)

Іл. 6. м. Біла Церква. Вид на церкву і гімназію.
Мал. Наполеона Орди (1870–1874)

Іл. 9. Острійська церква
(1606) в Переяславському
музеї.
Світлина Ю. Бідношиї
(2002)

Іл. 7. м. Біла Церква. Костел. Світлина Ю. Бідношиї (2019)

рами. Антон Залеський описав це явище станом на кінець 1980-х років: «Структурно й ареально найскладнішою є, однак, опозиція, утворювана відмінностями в реалізації флексії називного відмінка множини прикметників, членами якої в межах [Київської. – Ю. Б.] області виступають алломорфи *-i* (*гарн'і, добр'і, чуж'і* – південний тип) та *-и, -ійі, -ийі* (*гарни, добри, чужи; гарнійі, добрійі, чужійі; гарнийі, добрийі, чужийі* – усі репрезентують польський тип). У територіальному розподілі вживання зазначених прикметникових флексій треба насамперед виділити ареали польського (*-и, -ійі, -ийі*) та південного (*-i*) типів флексій. Сукупний ареал функціонування польського типу флексій у межах Київщини такий: на Лівобережжі всі говірки області, а на Правобережжі – до р. Ірпінь» [13, с. 53]. Як бачимо із записів Ю. Мошинської, межа цього польського явища в 1880-х роках проходила значно південніше (пор. АУМ, карта «Називний відмінки множини прикметників» [3, к. 243]).

Цікавою є фіксація такої діалектної середньонадніпрянської морфологічної особливості, як суфікс *-ян-* у безособових дієслівних формах на *-но*: *Ой коло купайла обмѣтяно, Ще і барвінком обплѣтяно / obmѣtiano, obplѣtiano* (с. 27, Ставище). Показовим лексичним архаїзмом є протиставний сполучник *оно*: *На неї Степанко не старався, Оно її взяти обіцявся / оно́* (с. 33, Пугачівка). Слово походить від староукраїнського *одно* 'тільки, лише' [17, т. 2, с. 76] і нині збереглося на периферії українського мовного простору, в говірках Підляшшя [2, с. 348]. З погляду історичної морфології цікавий текст пісні «*Ой тихо, тихо Дунай воду несе*», давність якої підкреслювала й сама записувачка і яку особливо виділяв М. Сумцов [20, с. 63]. У пісні зафіксовано реліктову форму

умовного способу з використанням особової енклітики *-сь* (результат поєднання частки *би* та давньої форми дієслова-зв'язки): *Якби ти жінка, то бись мужа мала / Jak by ty žinka tobyś muža mala* (с. 37, Острійки).

Узагальнюючи лінгвістичний аналіз фольклорних записів Ю. Мошинської, можна констатувати: її праця є унікальним «зрізом» живої мови Південної Київщини 1870–1880-х років. Завдяки фонетичній точності латиниці, авторка зафіксувала перехідний характер говірок Білоцерківщини – від архаїчних польських рис на півночі до специфічних волинсько-подільських впливів на заході та півдні. Виявлені релікти (енклітики, давні флексії та лексичні архаїзми) свідчать про високу автентичність матеріалу, який дослідниця сумлінно збирала безпосередньо «з вуст» носіїв традиції, зберігаючи неповторний діалектний колорит регіону.

Висновок. Перспективи подальших досліджень. Крім традиційних етнології, фольклористики, діалектології, постать Юзефи Мошинської має привернути увагу нових напрямів гуманітарної науки: гендерних студій, етнополітології, конфліктології тощо. Цікаво збагнути мотивацію жінки з вищого аристократичного середовища, яка стала сумлінною дослідницею «чужого» (станово та національно) фольклору. Праці Ю. Мошинської, високо оцінені як за її життя, так і в сучасному науковому дискурсі, заслуговують на активне залучення до українського культурного контексту. Логічним кроком було б перевидання її етнографічної спадщини українською мовою – переклад авторського тексту з польської та адаптивна транслітерація фольклорних записів зі збереженням їхніх діалектних фонетичних особливостей.

Примітка

¹ Тут і далі переклад з польської та російської мій. – Ю. Б.

Джерела та література

1. Андрущенко Н. Село Острійки: з історичної та духовної спадщини. Біла Церква : Видавець О. Пшонківський, 2005. 36 с.
2. Аркушин Г. Словник українських говірок Підляшшя. Луцьк : ФОП Мажула Ю., 2025. 600 с.
3. Атлас української мови : у 3 т. Київ : Наукова думка, 1984. Т. 1 : Полісся, Середня Наддніпрянщина і суміжні землі. 495 с.
4. Бевзенко С. Українська діалектологія. Київ : Вища школа, 1980. 247 с.
5. Бідношля Ю. Мошинська Юзефа. *Українська фольклористична енциклопедія*. Київ, 2019. С. 536.
6. Бовуа Д. Трикутник Правобережжя: царат, шляхта і народ. 1793–1914 рр. / пер. з фр. З. Борисюк. Київ : Кліо, 2014. 872 с.
7. Болтарович З. Україна в дослідженнях польських етнографів ХІХ століття. Київ : Наукова думка, 1976. 139 с.
8. Голобуцький П., Карадобрий Т. Купала, Купайло. *Енциклопедія історії України*. Київ, 2008. Т. 5. С. 499–500.
9. Гудченко З. Музеї народної архітектури України. Київ : Будівельник, 1981. 120 с.
10. Давидюк В., Келемен Ю. Купало на Волині (обрядово-пісенний контекст). Луцьк : Вежа-Друк, 2024. 332 с.
11. Дурново Н. Н. Хрестоматія по малорусской диалектологии. Москва : Синодальная типография, 1913. VIII, 72, [5] с., 1 л. карт.
12. Жилко Ф. Нариси з діалектології української мови. Київ : Радянська школа, 1966. 308 с.
13. Залеський А. Говірки Київського Полісся. *Київське Полісся (етнолінгвістичне дослідження)*. Київ : Наукова думка, 1989. С. 41–75.
14. Климець Ю. Купальська обрядовість на Україні. Київ : Наукова думка, 1990. 143 с.
15. Похилевич А. Сказания о населенных местностях Киевской губернии, или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, городках и городах, в пределах губернии находящихся. Киев : Тип. Киево-Печер. лавры, 1864. [V], 763 с.
16. Про доповнення списку пам'яток містобудування і архітектури Української РСР, що перебувають під охороною держави : Постанова Ради Міністрів Української РСР від 06 вересня 1979 р. № 442. URL : zakon.rada.gov.ua (дата звернення 24.02.2026).
17. Словник староукраїнської мови ХІV–ХV ст. : у 2 т. Київ : Наукова думка, 1977–1978.
18. Сумцов М. Діячі українського фольклору. Харків : Друк. «Печат. діло», 1910. 37 с.
19. Сумцов Н. Малорусские сказки по сборникам Кольберга и Мошинской. *Этнографическое обозрение*. 1894. Кн. ХХІІ. № 3. С. 97–135.
20. Сумцов Н. Современная малорусская этнография. Вып. 2. Оттиск из журнала «Киевская старина». Киев : Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1897.
21. Ткаченко Н. До історії комплектування двору козацької Покровської церкви на території Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини. *Переяславіка*. 2012. Вип. 6 (8). С. 253–256.
22. Усенко П. Коперницький Ізидор (Сидір, Ісидор) Станіславович. *Енциклопедія історії України*. Київ, 2008. Т. 5. С. 128–129.
23. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / пер. з англ. С. Вакуленка, А. Даниленка. Харків : Акта, 2002. 1054 с.
24. Ящуржинский Х. Заметка о Купальском празднике в Уманском уезде. *Киевская старина*. 1890. Т. 31. № 9. С. 326–331.
25. Bieńkowski W. Badania etnograficzne Komisji Antropologicznej AU w Krakowie oraz Komisji Etnograficznej PAU. *Lud*. 1966. 51. S. 71–75.
26. Biliński P. Działalność Piotra Moszyńskiego w Towarzystwie Naukowym Krakowskim. *Prace Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności*. 2006. 7. S. 217–245.
27. Cielecka Z. Wspomnienia Józefy z Moszyńskich Józefowej Szembekowej spisane i ułożone z jej opowiadań przez jej siostrę, Zofię z Moszyńskich Włodzimierzową Cielecką [Rękopis]. *Biblioteka Narodowa*. Warszawa. URL : polona.pl/item-view/6dcb873a-e078-4bf8-80a1-41c7be3345f0?page=0 (дата звернення 24.02.2026).
28. Jastrzębska M. Listy z Kresów. Opowieść o Józefie z Moszyńskich Szembekowej. Łomianki : LTW, 2015. 255 s.
29. Karłowicz J. Izidor Kopernicki. *Wisła*. 1891. 5. S. 1001–1025.
30. Moszyńska J. Zwyczaje, obrzędy i pieśni weselne ludu ukraińskiego z okolic Białejcerkwi. *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*. Kraków, 1878. Т. 2. S. 183–208.
31. Moszyńska J. Kupajło, tudzież zabawy doroczne i inne z dodatkiem niektórych obrzędów weselnych ludu ukraińskiego z okolic Białej Cerkwі. *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*. Kraków, 1881. Т. 5. S. 24–101.
32. Moszyńska J. Bajki i zagadki ludu ukraińskiego. *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*. Kraków, 1885. Т. 9. S. 73–172.

33. Pełka L. Wizje ukraińskiej ludowej mitologii niższej w etnoreligioznawstwie polskim do 1939 roku. *Народна творчість та етнологія*. 2014. № 6. С. 18–28.
34. Piątkowski K. Izidor Kopernicki (1825–1891). *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*. Wrocław ; Kraków : Polskie Towarzystwo Ludoznawcze ; Sekcja Etnograficzna Komisji Nauk Socjologicznych PAN, 2007. T. 2. S. 165–171.
35. Rostworowski E. «Nocy czerwcowej» osnowa i ciąg dalszy. *Tygodnik Powszechny*. 1985. 28.IV. Nr 17.
36. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich : w 15 t. Warszawa : Nakł. F. Sulimierskiego i W. Walewskiego, 1880–1902.
37. Tarko M. Izidor Kopernicki jako folklorysta. *Z zagadnień twórczości ludowej. Studia folklorystyczne* / red. R. Górski, J. Krzyżanowski. Wrocław, 1972. S. 321–332.

References

1. ANDRUSHCHENKO, Nataliia. *Ostriiky Village: From Historical and Spiritual Heritage*. Bila Tserkva: O. Pshonkivskiyi Publisher, 2005, 36 pp. [in Ukrainian].
2. ARKUSHYN, Hryhorii. *Dictionary of Ukrainian Dialects of Pidliashchia*. Lutsk: Sole trader Mazhula Yu., 2025, 600 pp. [in Ukrainian].
3. MATVIIAS, Ivan, editorial board's chairperson. *Atlas of the Ukrainian Language: In Three Volumes*. Kyiv: Scientific Thought, 1984, vol. 1: Polissia, Middle Dnipro Ukraine and Adjacent Lands, 495 pp. [in Ukrainian].
4. BEVZENKO, Stepan. *Ukrainian Dialectology*. Kyiv: Higher School, 1980, 247 pp. [in Ukrainian].
5. BIDNOSHYYA, Yurii. Moszyńska Józefa. *Ukrainian Folkloristic Encyclopedia*. Kyiv, 2019, pp. 536 [in Ukrainian].
6. BEAUVOIS, Daniel. *The Triangle of the Right Bank: Tsardom, Gentry and the People. 1793–1914*. Translated from French by Zoia BORYSIUK. Kyiv: Klio, 2014, 872 pp. [in Ukrainian].
7. BOLTAROVYCH, Zoriana. *Ukraine in the Studies of Polish Ethnographers of the 19th Century*. Kyiv: Scientific Thought, 1976, 139 pp. [in Ukrainian].
8. HOLOBUTSKYI, Petro, Tetiana KARADOBRII. Kupala, Kupailo. *Encyclopedia of the History of Ukraine*. Kyiv, 2008, vol. 5, pp. 499–500 [in Ukrainian].
9. HUDCHENKO, Zoia. *Museums of Folk Architecture of Ukraine*. Kyiv: Builder, 1981, 120 pp. [in Ukrainian].
10. DAVYDIUK, Viktor, Yurii KELEMEN. Kupalo in Volhynia (Ritual and Song Context). Lutsk: Tower-Print, 2024, 332 pp. [in Ukrainian].
11. DURNOVO, Nikolai. *Reader in Little Russian Dialectology*. Moscow: Sinodal Printing House, 1913, 8 + 72 + [5] pp., 1 map [in Russian, in Ukrainian].
12. ZHYLKO, Fedot. *Essays on the Dialectology of the Ukrainian Language*. Kyiv: Soviet School, 1966, 308 pp. [in Ukrainian].
13. ZALESKYI, Anton. Dialects of Kyiv Polissia. *Kyiv Polissia (Ethnolinguistic Study)*. Kyiv: Scientific Thought, 1989, pp. 41–75 [in Ukrainian].
14. KLYMETS, Yurii. *Kupala Rituals in Ukraine*. Kyiv: Scientific Thought, 1990, 143 pp. [in Ukrainian].
15. POKHILEVICH, Lavrentii. *Legends about Inhabited Localities of the Kyiv Province, or Statistical, Historical, and Church Notes on All Villages, Hamlets, Towns and Cities Located within the Province*. Kyiv: Kyiv Pechersk Lavra Printing House, 1864, [5], 763 pp. [in Russian].
16. On Supplementing the List of Urban Planning and Architecture Monuments of the Ukrainian SSR under State Protection: Resolution of the Council of Ministers of the Ukrainian SSR dated September 6, 1979, no. 442 [online] [viewed 24 February 2026]. Available from: zakon.rada.gov.ua [in Ukrainian].
17. HUMETSKA, Lidiia, editorial board's chairperson. *Dictionary of the Old Ukrainian Language of the 14th–15th Centuries: In Two Volumes*. Kyiv: Scientific Thought, 1977–1978 [in Ukrainian].
18. SUMTISOV, Mykola. *Figures of Ukrainian Folklore*. Kharkiv: "Printing Case" Printing House, 1910, 37 pp. [in Ukrainian].
19. SUMTISOV, Nikolai. Little Russian Fairy Tales Based on the Collections of Kolberg and Moszyńska. *Ethnographic Review*, 1894, book 22, no. 3, pp. 97–135 [in Russian].
20. SUMTISOV, Nikolai. *Modern Little Russian Ethnography*. Issue 2. Offprint from the journal "The Kievan Past". Kyiv: Printing House of H. T. Korchak-Novytskyi, 1897 [in Russian].
21. TKACHENKO, Nataliia. On the History of Completing the Courtyard of the Cossack Intercession Church on the Territory of the Museum of Folk Architecture and Life of the Middle Over Dnipro Lands. *Pereiaslavika*, 2012, issue 6 (8), pp. 253–256 [in Ukrainian].

22. USENKO, Pavlo. Kopernytskyi Izydor (Sydir, Isydor) Stanislavovych. *Encyclopedia of the History of Ukraine*. Kyiv, 2008, vol. 5, pp. 128–129 [in Ukrainian].
23. SHEVELOV, Yurii. *Historical Phonology of the Ukrainian Language*. Translated from English by Serhii VAKULENKO, Andrii DANYLENKO. Kharkiv: Akta, 2002, 1054 pp. [in Ukrainian].
24. YASHCHURZHINSKII, Khrisanf. A Note on the Kupala Festival in Uman District. *The Kievan Past*, 1890, vol. 1, no. 9, pp. 326–331 [in Russian].
25. BIEŃKOWSKI, Witold. Badania etnograficzne Komisji Antropologicznej AU w Krakowie oraz Komisji Etnograficznej PAU [Ethnographic Research of the Anthropological Commission of the AU in Kraków and the Ethnographic Commission of the PAU]. *Lud*, 1966, no. 51, pp. 71–75 [in Polish].
26. BILIŃSKI, Piotr. Działalność Piotra Moszyńskiego w Towarzystwie Naukowym Krakowskim [Piotr Moszyński's Activity in the Kraków Scientific Society]. *Prace Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności* [The Works of the Commission on the History of Science of the Polish Academy of Arts and Sciences], 2006, no. 7, pp. 217–245 [in Polish].
27. CIELECKA, Zofia. Wspomnienia Józefy z Moszyńskich Józefowej Szembekowej spisane i ułożone z jej opowiadań przez jej siostrę, Zofię z Moszyńskich Włodzimierzową Cielecką [Rękopis] [Memories of Józefa Szembek, née Moszyńska, Written and Arranged from Her Stories by Her Sister, Zofia Włodzimierzowa Cielecka, née Moszyńska [Manuscript]]. *National Library*, Warsaw [online] [viewed 24 February 2026]. Available from: polona.pl/item-view/6dcb873a-e078-4bf8-80a1-41c7be3345f0?page=0 [in Polish].
28. JASTRZĘBSKA, Magdalena. Listy z Kresów. Opowieść o Józefie z Moszyńskich Szembekowej [Letters from the Borderlands. The Story of Józefa Szembek, née Moszyńska]. Łomianki: LTW, 2015, 255 pp. [in Polish].
29. KARŁOWICZ, Jan. Izydor Kopernicki. *Wisła*, 1891, no. 5, pp. 1001–1025 [in Polish].
30. MOSZYŃSKA, Józefa. Zwyczaje, obrzędy i pieśni weselne ludu ukraińskiego z okolic Białejcerkwi [Wedding Customs, Rituals and Songs of the Ukrainian People from the Vicinity of Bila Tserkva]. *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej* [A Collection of Information for National Anthropology]. Kraków, 1878, no. 2, pp. 183–208 [in Polish].
31. MOSZYŃSKA, Józefa. Kupajło, tudzież zabawy doroczne i inne z dodatkiem niektórych obrzędów weselnych ludu ukraińskiego z okolic Białej Cerkwi [Kupalo, as Well as Annual and Other Amusements with the Addition of Some Wedding Rituals of the Ukrainian People from the Vicinity of Bila Tserkva]. *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej* [A Collection of Information for National Anthropology]. Kraków, 1881, no. 5, pp. 24–101 [in Polish].
32. MOSZYŃSKA, Józefa. Bajki i zagadki ludu ukraińskiego [Fairy Tales and Riddles of the Ukrainian People]. *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej* [A Collection of Information for National Anthropology]. Kraków, 1885, no. 9, pp. 73–172 [in Polish].
33. PEŁKA, Leonard. Wizje ukraińskiej ludowej mitologii niższej w etnoreligioznawstwie polskim do 1939 roku [Visions of Ukrainian Folk Lower Mythology in Polish Ethno-Religious Studies until 1939]. *Folk Art and Ethnology*, 2014, no. 6, pp. 18–28 [in Polish].
34. PIĄTKOWSKI, K. Izydor Kopernicki (1825–1891). *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne* [Polish Ethnographers and Folklorists. Profiles, Biographical Sketches]. Wrocław; Kraków: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze; Sekcja Etnograficzna Komisji Nauk Socjologicznych PAN [Polish Ethnological Society; Ethnographic Section of the Commission on Sociological Sciences of the Polish Academy of Sciences], 2007, vol. 2, pp. 165–171 [in Polish].
35. ROSTWOROWSKI, Emanuel. «Nocy czerwcowej» osnowa i ciąg dalszy [The Basis and Continuation of “June Night”]. *Tygodnik Powszechny* [Universal Weekly], 28 April, 1985, no. 17 [in Polish].
36. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich : w 15 t.* [Geographical Dictionary of the Kingdom of Poland and Other Slavic Countries: In Fifteen Volumes]. Warsaw: Nakł. F. Sulimierskiego i W. Walewskiego [Published by F. Sulimierski and W. Walewski], 1880–1902 [in Polish].
37. TARKO, Medard. Izydor Kopernicki jako folklorysta [Izydor Kopernicki as a Folklorist]. In: Ryszard GÓRSKI, Julian KRZYŻANOWSKI, eds. *Z zagadnień twórczości ludowej. Studia folklorystyczne* [From the Issues of Folk Creativity. Folklore Studies]. Wrocław, 1972, pp. 321–332 [in Polish].

Конфлікт інтересів

Автор не має потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

Отримано / Received 16.03.2026

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 18.05.2026

Опубліковано / Published 26.05.2026